

Savremeni političkovojni sistemi

Anton Bebler

*Fakulteta za sociologiju, politične vede
in novinstvo, Ljubljana*

Sažetak

Predmet razmatranja jesu političko-vojni sistemi u suvremenim suverenim državama. O njima je moguće govoriti u dva temeljna značenja: a) u značenju uloge vojnoga čimbenika u političkom sistemu; b) u značenju političkih procesa u vojnoj sferi, posebice u vojnoj organizaciji. Autora prvenstveno zanima prvo značenje. S obzirom na utjecaj i vlast civilno-političkih, odnosno vojno-političkih struktura u političkom sistemu, suvremene je sisteme moguće podijeliti u dva tipa: *civilokratske* i *militokratske*. Na kontinuumu između tih dvaju krajnjih »idealnih tipova« nalaze se svi suvremeni političko-vojni sistemi, od kojih autor izdvaja *dualističke* i *kondominijalne*. Sva četiri shematska tipa političkovojnih sistema mogu biti primjerena (ili neprimjerena) društvenim uvjetima i svaki od njih može biti posve legitiman. U suvremenoj političkoj zajednici postoji niz procesa koji otežavaju razgraničenje između civilno-političke i vojne sfere, poput procesa »birokratizacije« i »vojnizacije«. Posljednji je proces stvorio i temelje nastanka militarizma i vojno-industrijskog kompleksa.

Naposlijetku, autor daje pregled tipova političko-vojnih sistema po skupinama zemalja. Civilokratski sistemi karakteristični su za razvijena građanska društva, uz stanovite razlike među njima. Civilokratski sistemi posebnoga tipa postoje i u socijalističkim zemljama (osim Poljske, primjer koje autor posebno analizira). Među zemljama u razvoju postoje gotovo svi tipovi političko-vojnih sistema: od civilokratskih (u manjem broju zemalja) preko dualističkih do militokratskih (autor analizira indonezijsku militokraciju). Posebno je obilježje te skupine zemalja stalni proces preobražaja sistema iz jedne kategorije u drugu.

Osnovni pojmovi. Predmet razmatranja.

Političkovojne sisteme u ovom tekstu razumemo kao relativno koherentne sklopove društvenih odnosa, normi i institucija koji regulišu uzajamno delovanje političkih i vojnih činilaca u društvenim zajednicama.

Iz naslova poglavlja sledi da ćemo razmatrati samo savremene političkovojne sisteme, tj. sisteme koji postoje od sredine i druge polovine

ovog stoleća. Pošto su brojne osobine najznačajnijih savremenih političkovojnih sistema nastale ranije, a neke vuku svoje poreklo pa čak i spoljne oblike iz prošlog i osamnaestog stoleća, nećemo moći a da ponegde ne ulazimo u prošlost.

Pojam političkovojnog sistema mogli bismo upotrebiti za razmatranje brojnih oblika društvenog struktuisanja. On je upotrebljiv za svaku društvenu zajednicu u kojoj postoji vojna delatnost (i nosioci te delatnosti) kao relativno autonomna sfera, nastala društvenom podelom rada. Takva podela rada nastala je u mnogim društvima pre cepanja na društvenoekonomske klase u Marksovom smislu, a postojeće, po svoj prilici, i u društvima bez izrazitih klasnih podela.

U savremenoj svetskoj zajednici postoji još nekoliko stotina besklasnih arhaičnih društava. Međutim, ta su društva mala (plemena), na najnižoj su razini društvenog i ekonomskog razvoja, a geografski (i pravno) uključena su, podređena većim klasnim državama (afričkim, azijskim, latinskoameričkim i okeanskim). Tim društvima tradicionalno se bavi socijalna antropologija.

O sistemima odnosa političke i vojne sfere mogli bismo govoriti i u brojnim većim društvenim, i najčešće, društveno raslojenim i klasno podeljenim zajednicama, koje geografski i politički čine autonomne ili čak faktički nezavisne delove suverenih država. To su konstitutivne jedinice federacija i konfederacija, pokrajine i slično, koje imaju ovlašćenja u vojnoj sferi, a i vojne i poluvojne jedinice (nacionalnu gardu u SAD, teritorijalnu odbranu kod nas, vojnomicijske formacije itd.). Zatim, iza fasade nekih suverenih država, recimo Burme i Libana, faktički se nalazi, na njihovim teritorijama, više »država u državi«, sa autohtonim, stranim okupacijskim, domaćim najamničkim vojnim i drugim formacijama. Unutar svake takve jedinice (društvene zajednice i okupacijske zone) mogli bismo raspravljati i o političkovojnom sistemu.

To važi i za takve oblike društvenog strukturisanja koje nazivamo revolucionarnim, narodnooslobodilačkim, verskim, nacionalnim, etničkim, nacionalističkim, iredentističkim i drugim pokretima, kao i za veće terorističke organizacije sa vlastitom oružanom snagom.

Tako palestinska nacionalna zajednica, koja živi na teritorijama više država i okupacijskih zona, ima više političkih organizacija sa svojim oružanim jedinicama. Te su organizacije ujedinjene u zajedničkoj Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji (engleska skraćena: PLO), dok bi vojne jedinice najmanje četiriju grupa trebale da budu operativno podređene zajedničkom komandovanju. Čak i nakon velikih gubitaka u libanonskom izraelsko-arapskom ratu u leto 1982, PLO je imala u svom sastavu najmanje 12 hiljada profesionalnih ili poluprofesionalnih vojnika (ne računajući dobrovoljce) i preko pet hiljada civilnih funkcionara i činovnika. To je više nego što imaju brojne male suverene države, a i po političkom značaju itekako bi valjalo proučavati političkovojne odnose unutar PLO. Međutim, proučavanja takvih struktura tradicionalno je izvan okvira savremenih (uporednih) političkih sistema. Do toga je došlo delimično iz praktičnih razloga (pojednostavljenja), delimično pak zbog

jakog uticaja pravnog normativizma i stručnjaka ustavnog prava na tom području političkih nauka.

Iz tradicionalističkih razloga ne bavimo se ni političkovojnim sistemima na naddržavnoj razini. A to su realni političkovojni sistemi udruženja država, vojnopolitičkih koalicija i blokova (recimo NATO-a i Varšavskog ugovora), te međunarodnih organizacija (Organizacija ujedinjenih nacija, Organizacija afričkog jedinstva, Organizacija američkih država itd.). Istovrsni problemi postojali su i postoje u okviru mirovnih snaga OUN (između ostalog i prilikom učešća jugoslovenskog odreda u snagama OUN na Sinaju 1957—1967. godine), u vezi sa drugim mirovnim delatnostima OUN, u delovanju grupa zapadnih (recimo u Libanonu) i istočnoevropskih država (u ČSSR 1968. godine), prilikom zajedničkih akcija latinskoameričkih zemalja i SAD (recimo u Dominikanskoj Republici) itd. Međutim, takvim se političkovojnim sistemima bavi nauka o međunarodnim (tačnije međudržavnim) odnosima.

Prema tome, iz više suštinskih i nesuštinskih razloga, u ovom ćemo se spisu baviti samo političkovojnim odnosima u savremenim suverenim državama, ali i u toj kategoriji ne u svim državama. Računa se da danas (proleće 1983) postoji oko 175 takvih jedinica, od toga preko 160 članica Organizacije ujedinjenih nacija. Konačnom dekolonizacijom u narednim godinama ukupna bi se brojka mogla približiti 200, a ako bi došlo do cepanja većih država (nalik na cepanje Indije na današnje tri države: Indiju, Pakistan i Bangladeš) taj bi broj mogao i premašiti 200 jedinica. Od sadašnjeg broja, oko 120 država ima iole značajnije oružane snage ili poluvojne jedinice. Najmanja savremena država Vatikan (sa oko 0,44 kv. kilometra teritorija i oko hiljadu građana) ima, doduše, osamdesetak »švajcarskih gardista«, relikv nekadašnje prave vojske, ali je u ovom slučaju teško ozbiljno govoriti o nekom političkovojnom sistemu. Prema tome, iz našeg razmatranja isključujemo suverene države bez ili gotovo bez oružanih snaga.

U političkim je naukama sporno i pitanje definicije *savremenog* političkog sistema. Po nekima, to je znatno spornije i od definicije političkih sistema koji danas postoje. Zbog neposedovanja značajnih strukturnih osobina, iz našeg bismo predmeta mogli isključiti i neke još izrazito tradicionalne političke sisteme, kao što su Ngvane (Svazilend), Lesoto i Butan. Međutim, ja to ne činim, a s obzirom na njihovu vojnu i političku težinu, uključivanje ili neuključivanje u razmatranje nema iole opipljivosti praktički značaj.

Postoji još jedno tradicionalno ograničenje. U izrazu »savremeni (uporedni) politički sistemi« upotrebljavamo pridev politički u smislu koji odgovara engleskoj reči *politics* a ne *policy*. Iz toga sledi da se u ovom poglavlju nećem baviti, barem ne direktno, odnosima između političkih i vojničkih činilaca u okviru vojnih (odbrambenih) politika savremenih država. Uporednom proučavanju vojnih politika (recimo dve najveće vojne sile: SSSR i SAD) posvećeno je više knjiga i rasprava, ali taj predmet ne ulazi u naše razmatranje.

U državama sa relativno razvijenim i izdiferenciranim sferama društvene delatnosti — civilna politička i vojna — možemo govoriti o političkovojnim, odnosno vojnopoličkim sistemima u dva osnovna značenja. Prvi se odnosi na način uređenja funkcije vojnog činioca u okviru političkog sistema. Komplementarno povezano, ali ipak drugo značenje odnosi se na političke procese u vojnoj sferi, pre svega u vojnoj organizaciji. U ovom ćemo spisu više pažnje posvetiti prvom značenju. Upitaćemo se najprije kako su u savremenim državama uređeni položaj i uloga vojne organizacije u političkom sistemu.

Ako bacimo letimičan pogled na otprilike 120 jedinica, država sa armijama, opazićemo veliko šarenilo oblika i načina uređenja koje (šarenilo) je povezano, a i posledica je, velike raznolikosti samih političkih sistema, njihove društvene podloge i prirode, njihovog istorijskog razvoja, snage, trajnosti itd. Ti političkovojni sistemi u najrazvijenijim industrijskim zemljama sa jakim armijama vrlo se razlikuju od sistema u petnaestak preostalih tradicionalnih monarhija. I među velesilama (stalnim članicama saveta bezbednosti OUN) padaju u oči velike razlike između američkog (SAD), sovjetskog, kineskog, britanskog i francuskog sistema.

Svo to šarenilo mogli bismo pojednostavljeno prikazati u obliku kontinuma prema relativnom uticaju i vlasti civilnih političkih, odnosno vojnih struktura u njima. Dva suprotna pola zvaćemo *civilokratija* (vlast civila) i *militokratija* (vlast vojnika).

Između ta dva krajnja tipa nalaze se u stvari svi empirijski poznati savremeni političkovojni sistemi. Otprilike na sredini su sistemi koje zovem *dualističkim*. U tim je sistemima vrh političke piramide vlasti spojen u istoj osobi ili osobama sa vrhom vojne organizacije. Takvi odnosi postoje u tradicionalnim monarhijama i teokratijama, kao i u nekim savremenim političkim sistemima (građanskim, socijalističkim i u zemljama u razvoju). Otprilike na sredini između civilokratije i militokratije mogu se nalaziti, i nalaze se, sistemi koji spolja izgledaju kao civilokratski ili militokratski i u kojima uz podelu vlasti deluju odvojeno piramide civilne političke i vojne vlasti (*kondominijalni sistemi*).

Prikazivanje više od sto političkovojnih sistema na jednoj crti sa tri tačke (dve krajnje i srednjom) jest, naravno, samo analitički zahvat koji veoma uprošćava i osiromašuje bogatstvo postojećih oblika. Ti su oblici u stvari višedimenzionalni. Dva krajnja tipa jesu »idealni tipovi«, jer u svom čistom obliku ili ne postoje ili su, prema definiciji, izvan okvira ovog teksta. Čist civilokratski sistem moguć je samo u društvima u kojima nema vojnika. A ta smo društva isključili iz rasprave. Čak i najjači civilokrati moraju (ako neće da imaju ozbiljnih teškoća) računati sa interesima čak i najposlušnije vojske. Vojnici svuda čine deo državnog aparata i političkog sistema; bez njihove podrške i njihovog markantnog učešća u vlasti ne poznajemo nijedan sistem o kojima raspravljamo.

Sa druge strane, čista militokratija moguća je samo u društvima bez civila. A takve ne poznajemo. Čak i najšuroviji, najbezobzirniji vojni

diktator ne može se duže vremena održati na vlasti bez značajne podrške stanovništva i civilnih struktura. To je pokazao primer ugandskog predsednika, ferdmaršala Idiya Amina Dade, jednog od najkrvoločnijih vojnih diktatora ovog veka.

U nekom smislu, svi su postojeći sistemi mešoviti civilokratsko-militokratski, odnosno militokratsko-civilokratski. Međutim, upotreba idealnih tipova i u ovome je slučaju moguća i korisna.

Četiri spomenuta sistema u stvari su apstrakcije i u tom smislu što u životu nalazimo brojne gradacije u klizanju od jednog do drugog krajnjeg tipa, sa veoma različito uređenim učešćem vojnika i policajaca u delovanju civilokratskih režima i, obrnuto, civila u vojnim i vojnopolijskim režimima.

Metodološka polazišta. Problem razgraničavanja političke i vojne sfere

U razmatranju dva krajnja i dva središnja tipa polazim od marksističkog metodološkog stava po kome te tipove ne smemo apstraktno etički vrednovati. Sva četiri tipa (i bogatog olbika između njih) razvili su se na osnovu društvenih potreba, te su rezultat različitih spletova unutrašnjih i spoljnih činilaca.

Svaki od četiri shematska tipa može biti prikladan ili neprikladan društvenim uslovima i svaki od njih može biti potpuno legitiman.

Time eksplicitno odbacujem evropocentrički etički stav po kome je civilokratija apstraktno najpoželjniji, najnormalniji i najbolji sistem. Takva zastranjivanja nalazimo u radovima ideologa građanskog liberalizma (od O. Konta i H. Spensera do danas), a i kod brojnih marksista (primer je jedan od najboljih sovjetskih autora, G. Mirski). Društvena praksa samih marksista demantuje taj normativni stav.

Nadalje, brojni autori neopravdano automatski povezuju militokratiju sa autoritarnošću, militarizmom, birokratizmom i sličnim, a civilokratiju sa suprotnim osobinama ili pojavama u političkim sistemima. Teorijski bi se, doduše, mogao braniti stav da su najveći dometi demokratije mogući samo u uslovima civilokratskih sistema. Međutim, društvena praksa kazuje da su, apsolutno i relativno, najveće zločine u ovom stoleću počinili civilni diktatori (među njima A. Hitler) i da su napredni vojnici u više zemalja obarali represivne i nedemokratske civilokratske režime (na primer u Portugalu i Ekvatorijalnoj Gvineji).

Pored metodoloških, spomenuću još jedan ozbiljan problem u proučavanju savremenih političkovojnih sistema. To je veoma nejednaka istraženost i dostupnost empirijskim podacima. Zbog geografski veoma neujednačenog razvoja vojne politologije i vojne sociologije (koje su daleko razvijenije na Zapadu), postoji ogromna literatura o sistemima razvijenih građanskih zemalja (najviše o SAD), brojni radovi zapadnih autora o sistemima u SSSR, NR Kini, drugim socijalističkim zemljama, kao i o više zemalja u razvoju. Međutim, zapadni radovi o socijalističkim dr-

žavama oslanjaju se na prilično mršavu empirijsku podlogu (da ne spominjem probleme političko-ideološke prirode). Malobrojni autori iz socijalističkih zemalja pisali su o sistemima u razvijenim građanskim zemljama (najviše o SAD, SR Njemačkoj i Japanu), o nekim zemljama u razvoju, te o stranim socijalističkim zemljama sa kojima su bili u konfliktu (recimo, sovjetski autori o NR Kini i obratno). Naučni kvalitet potonjih rasprava obično je veoma nizak, dok je u većini socijalističkih zemalja javno naučno istraživanje vlastitih političkovojskih sistema državni tabu. Velika ograničenja u tom pogledu postoje i u dve socijalističke države (SFRJ i NR Poljskoj) u kojima je to (bilo) najviše moguće. Autori iz zemalja u razvoju još su malobrojni, a u velikom broju tih zemalja društvena klima za tu vrstu proučavanja nije povoljna.

Kad govorimo o odnosima između političke (civilnopolitičke) i vojne sfere odmah nailazimo na problem razgraničenja. Taj problem možemo posmatrati kao posledicu dvojne uloge vojne organizacije: kao autonomnog, izdiferenciranog i diskretnog činioca i kao dela državnog aparata i političkog sistema. U toj drugoj ulozi oružane su snage objektivno deo politike koji deluje neprekidno, mada većina građana to u normalnim uslovima ne primećuje zbog uobičajenosti tog delovanja. Vojni činilac aktivno učestvuje u političkom procesu i onda kad vojnici slatko spavaju u kasarnama. Zbog toga je razgraničenje između vojnog i političkog delovanja oružanih snaga, u krajnjoj konsekvenciji, i strogo naučno i dosledno neizvodljivo.

Međutim, takav bi apsolutistički i puristički prilaz mogao dovesti u apsurdan položaj. U praksi ipak postoje granice između te dve sfere, te granice nisu statične, one se u istom društvu razlikuju (pomeraju) u različitim stanjima i periodima (»normalno« stanje, vanredno stanje, rat itd.), a različito su povučene u različitim društvima. Te granice, na nekim područjima veoma izrazite, objektivno postoje i u našem društvu, usprkos tome što naša odbrambena doktrina teoretski omogućava njihovo preoblikovanje, prevazilaženje, a ponegde i brisanje.

Razgraničenje između te dve sfere komplikuju neki društveni procesi koji se odvijaju u velikom broju savremenih društava. Jedan je proces birokratizacija koja zahvata kako civilnu političku, tako i vojnu sferu.

Drugi proces, o kome se dosta govori, izražava se u porastu vojnih napora (troškova, gomilanja oružja, vojnika itd.). Mnogi ga autori neispravno nazivaju militarizacijom (društava, međunarodnih odnosa, a neki čak i vasiona). Ja ga nazivam *vojnizacijom*.

Proces vojnizacije sigurno predstavlja jedno od značajnih obeležja savremenih političkih sistema. Međutim, o njemu ne možemo govoriti paušalno. On se najviše izražava u apsolutnom porastu materijalnih i tehničkih sredstava kojima raspoložu savremene oružane snage a, prema tome, stvarno (a još više potencijalno) vojni vrhovi. Taj je porast od početka ovog stoleća do danas sigurno veći za trideset puta u apsolutnim iznosima. Daleko je manje porastao broj vojnika u stajaćim armijama, a u nekim značajnim zemljama (Japan, Francuska, Nemačka) on je da-

nas apsolutno manji nego pre pedesetak godina (usprkos znatnom demokratskom rastu). Najdramatičniji apsolutni i relativni porast doživjele su oružane snage SAD. U drugim razvijenim građanskim zemljama relativna opterećenost vojnim rashodima i relativno učešće stanovništva u oružanim snagama ostali su relativno stabilni, sa tendencijom blagog opadanja u poslednje dve decenije. I u grupi socijalističkih država (uzetih kao celina) te se relativne stope nisu bitno menjale, ali su ostajale na višoj razini nego u razvijenim građanskim zemljama. Najveći relativni porast vojnog činioca u poslednje dve decenije doživjele su zemlje u razvoju, čime je njihov udeo u ukupnim vojnim troškovima sveta porastao sa 4% na oko 15%, u ukupnim efektima (broju pripadnika stajaćih armija) na oko jednu trećinu.

Trend vojnizacije stvorio je (ili je doprineo stvaranju) društvene podloge za najmanje dve pojave koje se najčešće tumače kao devijantne i negativne. Označene su pojmovima *militarizam (militarizacija)* i *vojno-industrijski kompleks*. I jedan i drugi pojam po svom su izvoru nemarksiistički (potonji je to i po konotaciji), ali ih upotrebljavaju i marksisti.

Militarizam je naturanje, uz zloupotrebu, normi i vrednosti vojne organizacije civilnom društvu. Autor najboljeg jugoslovenskog rada o pojmu i pojavi militarizma, dr E. Kuček, daje, međutim, drukčiju, vrednosno neutralnu definiciju militarizma. Po njegovoj definiciji, najznačajnije obeležje militarizma jeste prenošenje normi vojne državne organizacije u civilnu sferu.

Izrazom vojnoindustrijski kompleks označavamo tesno povezivanje vrhova oružanih snaga i industrije, a po nekima, i politike, sindikata, nauke itd, radi postizanja užih (materijalnih, prestižnih i dr) ciljeva tih vrhova na štetu opštedruštvenih interesa.

Pojavni oblici militarizacije i vojnoindustrijskog kompleksa privukli su pažnju politologa i sociologa koji su proučavali društvenu praksu SAD, Izraela, Francuske, Velike Britanije i SR Nemačke. Njihovi su zaključci bili i osporavani. Po zapadnim autorima a i po nekim marksiistima, te dve pojave postoje i u nekim socijalističkim državama (naročito u SSSR-u). Sovjetski naučnici pak tvrde da je militarizam postojao (i u ublaženom obliku postoji) u NR Kini, ali oštro poriču njegovo postojanje u svojoj zemlji. Ta reakcija potvrđuje vrednosno negativno poimanje militarizma kod većine marksista.

Zamagljivanju granica između civilne i vojne sfere pridonose i neke promene u vojnoj sferi koje su posledica veoma brzog vojnotehničkog napretka i »naučnotehničke revolucije«. Razvoj novih oružja, naročito oružja za masovno uništavanje, u velikoj je meri izbrisao razlike između nekadašnjeg fronta i zaleda. Tehnicizacija, automatizacija, kompjuterizacija itd. u oružanim snagama dovele su do stvaranja novih oblika vojne organizacije, do pojave brodova bez mornara, letelica bez pilota i jedinica, tako reći, bez vojnika. Pored toga, vojna je sila u svojim najvećim dometima dostigla razinu vlastite negacije. Umesto nekadašnjeg ratovanja, glavni je smisao tih oblika vojne sile postalo sprečavanje ratovanja zastrašivanjem. Na osnovu tih i drugih indikatora najpoznatiji

američki vojni sociolog, M. Džanovic, postavio je 1960, i u užem smislu dokazao, tezu o postupnom iščezavanju granica između vojne organizacije i većih civilnih organizacija. Praksa u razvijenim građanskim državama delimično je potvrdila postojanje takvih trendova, dok su na nekim područjima dokumentovana suprotna kretanja. Petnaestak godina kasnije, drugi američki vojni sociolog, C. Moskos, korigovao je Džanovicevu tezu i predložio model približavanja u nekim segmentima vojne organizacije (najtehniciziranim i pomoćnim), te udaljavanja u drugim segmentima (najizrazitije u borbenim jedinicama kopnene vojske).

Razgraničenje između političke i vojne sfere otežava i činjenica da u samoj vojsci postoji, u svojoj suštini, civilna sfera, pomoćna i podređena osnovnoj vojnoj funkciji oružanih snaga. Ta civilna sfera tipično je neuniformisana u svom spoljnom izgledu u razvijenim građanskim državama i delimično uniformisana u socijalističkim državama. Ta je sfera najjasnije izražena u kategoriji civilnih lica na službi u oružanim snagama (koja postoji i kod nas).

Oružane snage SAD, recimo, zapošljavaju oko milion civila koji opslužuju oko dva miliona profesionalnih vojnika. U socijalističkim državama te poslove obavljaju uniformisani vojni službenici (ta je kategorija kod nas pretežno ukinuta), profesionalne vojne starešine i vojni obveznici. U sovjetskom vojnom sistemu veliku civilnu sferu čini nekoliko miliona radnika u industrijama koje su pod neposrednom kontrolom i rukovodstvom vojnika.

Oružane se snage samo pretežno, a ne isključivo, bave vojnim poslovima. U svim je većim armijama, na primjer, razvijena građevinska delatnost, kako za vojne, tako i za civilne potrebe. Američki korpus inženjera izgradio je najveći broj brana u toj zemlji, veliki broj tunela, mostova itd. Brazilska vojska najveći je građevinski preduzetnik u toj državi, angažovan u »otvaranju«
bazena Amazone. Računa se da pomoćne (nevojne), pretežno građevinske jedinice sovjetske vojske broje oko 700 hiljada uniformisanih vojnih obveznika, pretežno iz neruskih republika.

Danas su najveće oružane snage u svetu džinovske organizacije i, u određenom smislu, »države u državama«. Samo ukupan broj aktivnih vojnika u tri najveće armije (NR Kina, SSSR, SAD) premašuje celokupno stanovništvo četrdesetak najslabije naseljenih država savremenog sveta. Materijalna sredstva kojima godišnje raspolazu dve najsnažnije vojske (SSSR i SAD) premašuju ukupne dohotke nekoliko desetaka najsiriromašnijih zemalja i najmanje milijarde najsiriromašnijih ljudi na svetu. Državni činovnici u vojnim uniformama broje se u stotinama hiljada. Od toga, desetine hiljade rade u kancelarijama upravnih organa, u štabovima, upravama, generalštabovima, ministarstvima, u raznim ustanovama, pomoćnim službama itd. Organizacijski razgranatije oružane snage imaju vlastite sisteme vojnog i opšteg obrazovanja i školstva (samo u SSSR-u postoji oko 130 viših i visokih vojnih škola, sa godišnjom »proizvodnjom«
od oko 55 hiljada novih oficira), koji po obimu premašuju brojne ukupne sisteme školstva u srednje velikim državama, zatim svoje

sudove, urede za registraciju brakova, svoja naselja i gradiće, fabrike, institute, laboratorije, radionice, poljoprivredna gazdinstva, ergele, rezerve, trgovine, avionske pruge, aerodrome, pošte, bolnice, odmarališta, rehabilitacijske centre, radijske i televizijske stanice, stadione, klubove, novine, izdavačke kuće, štamparije, pozorišta filmske studije, muzeje, orkestre itd.

Danas je sasvim moguće da se neko⁶ rodi od roditelja-vojnika u vojnom porodilištu, odraste u vojnom naselju (bazi) sa vlastitim obdaništem, osnovnom i srednjom školom, završi srednju i visoku vojnu školu, oženi se devojkom iz druge vojne porodice, registruje brak u vojnom uredu, stanuje u vojnom bloku, vozi se vojnim autobusom, hrani se u vojnoj menzi, zabavlja se u vojnom klubu, čita vojne novine i vojne romane, bavi se sportom u vojnosportskom objektu i lovom u vojnom lovištu, služi u vojnoj jedinici ili ustanovi, odmara se u vojnom odmaralištu, postane vojni penzioner, umre u vojnoj bolnici i bude sahranjen uz vojnu muziku na vojnom groblju. A njegov će se sin roditi u vojnoj porodici i u vojnom porodilištu, odrasće u vojnom naselju itd. Jasno je da u takvim sistemima unutar vojne organizacije teku i »civilni« politički procesi.

Granicu između civilne političke i vojne sfere narušavaju kako vojnici (sa ili bez dozvole civila), tako i civili, i to čak u državama gde se na tu granicu naročito pazi. Pošto su dobili velika materijalna, kadrovska i tehnička sredstva u svoje ruke, vojne su organizacije znatno premašile, po nekim svojim političkim relevantnim kapacitetima, civilne grane državnog aparata. To važi, između ostalog, za inostrane poslove i bezbednost. Američka vojska, recimo, stalno ima u inostranstvu daleko više osoblja nego ministarstvo inozemnih poslova, ima vlastita prevozna sredstva (avione, helikoptere itd.), daleko bolju radijsku i elektronsku mrežu, više obaveštajnih podataka, daleko više sredstava i kvalifikovanih kadrova za njihovu brzu obradu itd. Stoga je razumljivo da oružane snage često, a neke i redovno, u slučajevima kriza preteću civilne državne strukture kada je najvišem državnom rukovodstvu potrebno hitno dostaviti podatke i savete. Time se objektivno otvara put vojnom uticaju na civilnu politiku i u civilokratskim sistemima.

Sa ovlašćenjima državnih rukovodstava brojne vojske, u stvari, obavljaju političke zadatke koji su samo posredno povezani sa njihovom primarnom vojnom funkcijom. To važi, recimo, za okupacijske vojske (u Libanu, Palestini, na Kipru, u Afganistanu, Kampučiji, Čadu, Zapadnoj Sahari, itd.). Političke funkcije obavljaju i vojni sastavi, stalno ili privremeno stacionirani u inostranstvu (američke trupe u petnaestak zemalja, sovjetske trupe u šest zemalja, francuska, britanske, belgijske, holandske, kanadske, vijetnamske, kubanske, gvinejske, tanzanijske), mornarički sustavi prilikom krstarenja i poseta, jedinice u sastavu mirovnih snaga OUN, vojni stručnjaci i savetnici u inostranstvu itd.

Oružane snage, pored toga, i u granicama vlastitih država upravljaju (ne samo vojno nego i »civilno«) znatnim delovima teritorija, rezervisanih zona, baza, naselja itd. To naročito važi za države s velikim,

teško pristupačnim i retko naseljenim područjima (u SSSR-u, NR Kini, Kanadi, Indiji, Indoneziji, Brazilu, Alžiru itd.). Indonezijska vojska (mornarica i vazduhoplovstvo) povezuje zemlju sa glavnim ostrvom Javom, obavlja poštanski saobraćaj, nudi zdravstvene usluge itd. na velikom delu arhipelaga. To važi i za kinesku vojsku u Sinkjangu i Tibetu, brazilsku vojsku u bazenu Amazone. Za vreme Staljina, delovi sovjetskih oružanih snaga (naročito »unutrašnja vojska« i vojne jedinice državne bezbednosti) neposredno su upravljali velikim delom Sibira, severnih područja u evropskom delu SSSR-a i na Dalekom istoku, ukupno teritorijem koji premašuje ukupni teritorij svih ostalih evropskih država. Ti delovi sovjetskog vojnog aparata imali su u svojim rukama cele industrijske grane (proizvodnju zlata, dijamanta, urana, kobalta, velikog dela uglja i šumarstva), logore sa milionima radnika-zatvorenika itd.

Na poziv i uz saglasnost civilnih političara, vojnici se u brojnim zemljama aktivno uključuju u politički život izvan kasarni. To naročito važi za socijalističke države i za deo zemalja u razvoju (a među njima i za sve one sa naglašenom socijalističkom orijentacijom). Tako su, prema zvaničnim podacima, aktivni poljski vojnici imali 1978. godine oko 44 hiljade predavanja za civilno stanovništvo, bili su »pokrovitelji« 1557 škola, primili su 11372 posete omladinskih grupa, imali oko 5200 pozorišnih, muzičkih i drugih nastupa. U civilnim organizacijama i u skupštinama na svim razinama nalazilo se oko 27 hiljada aktivnih vojnih starešina. Aktivna politička uloga vojnika izražena je i u aktivnom i pasivnom učešću na izborima.

Civilna rukovodstva koriste vojnike kao snažan dodatak i pojačanje civilnog aparata javnog reda (policije) i državne bezbednosti naročito u kriznim situacijama. Za specijalizovano obavljanje tih zadataka formiraju se posebne vojne ili vojnopolicijske jedinice (organizacijski podređene ministarstvima odbrane ili unutrašnjih poslova).

U Francuskoj postoji stara tradicija takve upotrebe žandarmerije (a od 1968. i posebnih jedinica za brze intervencije protiv demonstranata), u Italiji karabinjera itd. U Poljskoj su nakon više radničkih i studentskih demonstracija i negativnih iskustava sa upotrebom jedinica operativne vojske (zbog neposlušnosti regruta i političkomoralnih problema) i policije (zbog neefikasnosti) sedamdesetih godina razvijene posebne jedinice WOW i profesionalne privilegovane jedinice ZOMO (motorizovana divizija građanske milicije). Upravo je te jedinice režim upotrebio 1981—1982. godine za razbijanje sindikalnog pokreta *Solidarnost*.

Slične funkcije (i uz to čuvanje državnih granica i kontrolu ulazaka i izlazaka iz zemlje) imaju dva spomenuta sastavna dela sovjetskih oružanih snaga. Jedan je organizacijski podređen ministarstvu unutrašnjih poslova, a drugi komitetu za državnu bezbednost. Ta dva dela zajedno imaju otprilike osam puta manje pripadnika nego glavni deo oružanih snaga SSSR-a sa zvaničnim nazivom *Sovjetska armija i mornarica*. Međutim, ti relativno mali delovi u apsolutnim razmerima (ukupno oko pola miliona vojnika) i prema razini naoružanja (najsavremenije konvencionalno oružje, uključujući i oklopna vozila, helikoptere itd.) snagom premašuju oružane snage velikog broja suverenih država.

Kao što se vidi iz tih primera, oružane snage ni organizacijski niti politički nisu potpuno homogene strukture. Neki njihovi sastavni ili pomoćni delovi intenzivnije su povezani sa civilnom političkom sferom i sa državnim rukovodstvima. U staroj, feudalnoj i kasnije preuzetoj građanskoj tradiciji u tom su se pogledu posebno isticale elitne jedinice, najčešće pod nazivom »garda«. Carske su garde postojale još sedamdesetih godina ovog stoleća u Iranu i Etiopiji, dok kraljevskih i predsedničkih gardi ima danas i više. Njihova je osnovna funkcija čuvanje državnog poglavara i režima od nemira, a i od vojnih udara (operativne vojske).

Upravo je takav raspored bio u Gani 1966. godine prilikom obaranja predsednika K. Nkrumaha i režima njegove partije CPP. Privilegovana predsednička garda pokazala se kao jedini oslonac Nkrumahovog režima i jedina je pružala žestok otpor jedinicama operativne vojske. Nakon udara ona je rasformirana.

U poređenju sa operativnom vojskom, stvarno ili navodno tesnije političke veze (i smatraju se lojalnim, pouzdanim) sa civilnim političkim rukovodstvima imaju vojne jedinice državne bezbednosti u socijalističkim državama. U politici regrutovanja u te jedinice važe strožija politička merila nego u jedinicama operativne vojske, u njima je intenzivniji politički rad itd. U nekim građanskim državama sličnu funkciju imaju padobranske jedinice i jedinice »stranačkih legija«. Da to ne mora biti, a i da nije uvek tako pokazali su problemi sa G. Berijom, ministrom unutrašnjih poslova, i njegovom »unutrašnjom vojskom« u SSSR-u, individualni primeri bežanja graničara DR Nemačke, pobuna francuskih padobranaca u Alžiru, pobuna španske »stranačke legije« 1936. godine itd.

Dodatne probleme u razgraničavanju stvaraju sami civilni političari kada, pored ili nasuprot državnoj vojsci (i policiji), počinju stvarati unutar civilne sfere »vlastite« vojne ili poluvojne formacije. Te napore obično objašnjavaju nedovoljnošću državnih organa za osiguranje unutrašnje ili spoljne bezbednosti. U stvari, često je posredi nepoverenje prema državnim vojnim i/ili policijskim organizacijama. Najčešći oblik »civilnih« vojnih ili poluvojnih formacija jesu naoružane milicije partija, pokreta i političkih udruženja. Najviše je takvih nedržavnih vojski danas u Libanu, a pripadaju zajednicama-partijama i pokretima Maronita (*Falanga*), Druza, Šiita, PLO itd.

U prošlosti je oblike nedržavnog vojnog samoorganizovanja imalo i zapadnoevropsko i severnoameričko građanstvo (ostatak je Nacionalna garda u SAD), povremeno radničke organizacije i neke komunističke partije (u obliku službi redara, samozaštite itd.). Najdalje su u stvaranju vlastitih partijskih vojski otišle fašističke partije u Nemačkoj, Italiji, Španiji, Mađarskoj, Rumuniji, NDH i druge. Nemački nationalsocijalisti razvili su partijsku miliciju — odrede SA koji su sredinom tridesetih godina brojili preko milion pripadnika, a kasnije i pravu, moderno naoružanu vojsku SS Vafen, čije su divizije oko 1943. godine brojile takođe oko milion vojnika. Tu su vojsku u toku rata stavili pod zajed-

ničku komandu sa državnom operativnom vojskom (Vermahtom), ali su posebnosti, uključujući spoljne oznake i partijske pozdrave rukom, ostale skoro do kraja rata. Na sličan su način pod rukovodstvom visokog partijskog funkcionera H. Himlera integrisane bezbednosne službe partije NSDAP (SS) sa državnim službama i policijom.

Potreba za stvaranjem poluvojnih milicijskih jedinica za osiguranje unutrašnje bezbednosti i u tesnoj vezi sa vladajućim komunističkim partijama uočena je nakon masovnih demonstracija, nemira i ustanaka u posleratnim godinama i u nekim socijalističkim državama istočne Evrope (DR Nemačka, ČSSR, Mađarska). Spoljni su razlozi doveli do stvaranja teritorijalnih milicijskih jedinica povezanih sa partijama, ali za spoljnoodbrambene svrhe na Kubi, u NDR Koreji i u Rumuniji. Na primer, severnokorejska »crvena radničko-seljačka milicija« (Nodong Čokvidaje) broji oko milion i po pripadnika, ima vlastiti i od državne operativne vojske odvojeni sistem komandovanja (sa civilnim partijskim sekretarima, automatski na čelu odgovarajućih jedinica) itd. Takva bi organizacija u rukama civilnog rukovodstva mogla poslužiti i kao protivteža državnoj vojsci.

U zemljama u razvoju više je radikalnih političkih partija i režima pokušalo stvoriti partijske milicije, odnosno poluvojne jedinice omladinskih krila partija, Glavni je razlog bio nepoverenje prema armijama, a dodatni ublažavanje problema nezaposlenosti među mladima. Stvaranje tih jedinica (»radničke brigade«, »brigade budnosti« itd.) dalo je povoda za vojne udare i svrgavanje radikalnih režima u Gani i Maliju 1966. i 1968. godine. U Tanganjiki (sadašnjoj Tanzaniji) poluvojne omladinske jedinice vladajuće partije TANU stvorene su po uzoru na izraelske formacije Gadna i Nahal i uz izraelsku pomoć. Te su jedinice bile najzaslužnije za spasavanje režima i, slično, predsednika Dž. Njerere 1964. godine za vreme pobune državne vojske (nakon odlaska britanskih starišina). Pošto je pobuna bila ugušena, vlada je rasformirala nasledenu kolonijalnu vojsku i stvorila novu armiju (TPDF) na kadrovskoj podlozi omladinskih poluvojnih jedinica partija.

U ovom pregledu pojava koje relativiziraju granicu između civilne političke i vojne sfere, nisam posebno obradio kategoriju vojnih udara — najdrastičniji i najvidljiviji oblik vojne intervencije u politici. O nekim konkretnim vonjim udarima biće reči kasnije, u vezi sa uvođenjem militokracije. U više zemalja u razvoju, vojni su udari postali kronični, a kao pojava gotovo su funkcionalno zamenili izbore i druge instrumente »rotiranja« pojedinaca na najvišim državnim položajima. Samo u četiri zemlje u razvoju, koje su bile najpodložnije tom sindromu — u Boliviji, Peruu, Siriji i Iraku — ovom je stoleću bilo nekoliko stotina uspehlih i neuspehlih vojnih udara. Sadašnji sirijski (Asadov) i irački (Sadam Huseinov) militokratski režimi bili su uspešni, barem zasad, u obuzdavanju tog sindroma i već su znatno premašili prosečno statističko trajanje režimâ u svojim zemljama.

I na kraju, spomenuću ustavnopravnu stranu tog problema koja često zamagljuje stvarnost. U većini savremenih država po pisanim ili,

rede, nepisanim ustavima važe dualistički sistemi upravljanja. Gotovo svuda civilni šef države (kod nas i u manjem broju drugih država — kolektivni šef države) istovremeno je vrhovni komandant oružanih snaga. U nekim je državama to ustavno rešenje primereno i stvarnom položaju, recimo u SAD, Francuskoj, Egiptu, Keniji, Meksiku, ČSSR itd. U brojnim drugim zemljama to je samo ustavna fikcija kojom se želi povećati politička kohezija države u slučaju rata. Na primer, u Velikoj Britaniji, Indiji, SR Nemačkoj, Italiji, Izraelu itd. oružanim snagama stvarno rukovodi premijer (kancelar) preko ministra odbrane, (na primer, Margaret Tačer za vreme argentinsko-britanskog rata i Menahem Begin za vreme izraelsko-arapskog rata 1982). U sovjetskom sistemu u mirno vreme uopšte ne postoji zvanični položaj vrhovnog komandanta, dok tu funkciju stvarno obavlja predsednik državnog saveta odbrane (a taj je redovno vođa vladajuće i jedne partije — KP SSSR). Duže vremena u kineskom i severnokorejskom sistemu ta je funkcija pripadala predsedniku vojne komisije CK itd.

U stvari, iza ustavne dualističke fasade skrivaju se kako civilokratski, tako militokratski i mešoviti sistemi vladavine.

Kao što vidimo, granice između civilne političke i vojne sfere često su nejasne, pokrivena, a vremenom se i pomeraju. Ono što je normalno u jednoj zemlji može biti veoma nenormalno u drugoj, i obrnuto. Međutim, te granice postoje i ljudi ih iz svog iskustva dobro osećaju i tamo gde su nevidljive.

Sistemi civilokratije i militokratije u savremenom svetu

Sistemi civilokratije, dualizma i militokratije nisu podjednako rašireni u trima grupama zemalja na koje obično, politički, delimo savremeni svet.

Civilokratija, kao oblik vladavine i sistem odnosa između civilne političke i vojne sfere, najrašireniji je sistem u grupi *razvijenih građanskih država*. U nju ubrajamo sve zapadnoevropske države, niz zemalja (uz neke rezerve) južne Evrope, SAD i Kanadu iz severne Amerike, preostale bivše »belačke« britanske dominione (Južnoafričku Republiku, Australiju i Novi Zeland) i Japan. Po nekim je osobinama toj grupi blizak i Izrael.

U tom krugu država možemo razlikovati nekoliko podtipova građanske civilokratije. Među njima najuticajniji je bio, a ujedno i predmet najčešćeg kopiranja, britanski podtip, a sada je politički najznačajniji američki (koji se razvio iz britanskog), a sledi ga francuski podtip. Specifični, i najcivilokratskiji, švajcarski podtip nije kopiran u građanskom krugu zemalja, ali je delimično uticao na evropske socijalističke ideologije.

U razvijenim građanskim državama trenutno (februar 1983) nema nijednog primera militokratskih sistema, mada je u nekim, pre svega u manje razvijenim južnoevropskim državama (Španija, Portugal, Grčka),

bilo još u nedavnoj prošlosti i takvih perioda. Najduže je militokratija, sa postupnom evolucijom ka dualističkom sistemu, potrajala u Španiji: od završetka građanskog rata i propasti civilokratske republike u februaru 1939. do smrti vođe (kaudilja, generalisimusa F. B. Franka 1975. godine. U tom je periodu Španija ustavnopravno bila monarhija (kraljevina), ali bez kralja.

Španska militokratija (koja je imala za sobom veoma bogatu tradiciju u prošlom i u prvoj trećini ovog stoljeća) razvila se iz zavereničke grupe generala zvane *Hunta nacionalne odbrane* (1935—1936). Jedan je među njima (Franko) za vreme građanskog rata bio izabran za generalisimusa (vrhovnog komandanta) i delegata hunte. Međutim, Franko je uskoro onemogućio dalje djelovanje hunte i postao je vojnim diktatorom. U svojoj ličnosti spajao je položaje državnog vođe (kaudilja), vrhovnog komandanta oružanih snaga, vođe jedine dozvoljene političke organizacije (Nacionalnog pokreta), duže vremena predsednika vlade itd. Vremenom je Franko sve više kooptirao u svoj režim civilne političare desničarskog kova, a celo se vreme oslanjao na takve civilne strukture kao što je katolička crkva. Snažni elementi militokratije ipak su ostajali izraženi u zastupljenosti generalâ u Kraljevskom savetu, u Savetu regenata, u Državnom savetu, na položajima predsednika i potpredsednika vlade, ministara, ne samo u tri vojna nego i u civilnim resorima (spoljnih poslova, unutrašnjih poslova, industrije, javnih radova itd.), imenovanih članova Kortesa (parlamenta), predsednikâ važnih komisija Kortesa, u upravnim odborima najvećih državnih preduzeća itd. Prema staroj španskoj tradiciji, komandanti vojnih oblasti nadzirali su i lokalnu civilnu administraciju. Preovladujući položaj vojnog vrha u Frankovoj državi izražavao se i u velikom neformalnom uticaju generalâ koji su imali neposredan pristup državnom poglavaru. Sav taj instrumentarij španske militokratije postupno se rasplinjavao još za diktatorovog života. Sa njegovom smrću i krunisanjem prestolonaslednika Huana Karlosa Burbona, položaj vrhovnog komandanta prenet je na kralja, položaj šefa države odvojen je od civilne izvršne vlasti, a novim ustavom uveden je sistem građanskodemokratske civilokratije. Usprkos pokušajima vojnog udara, ta je evolucija u Španiji izvedena brzo i bez većih potresa.

U našoj neposrednoj blizini, sistem građanske milokratije bio je uspostavljen, nakon vojnog udara u aprilu 1967, u Grčkoj. Do juna 1973. Grčka je ustavno ostala kraljevina (sa kraljem u izgnanstvu, od decembra 1967). Prvog juna 1973. »pukovnička hunta« ukinula je monarhiju, proglasila Grčku predsedničkom republikom i imenovala puk. Georgija Papadopolosa predsednikom republike. Nakon unutrašnjeg vojnog udara 25. novembra 1973, na vlast je došla druga grupa vojnika, tog puta sa generalskim činovima (brigadni general D. Ioanides, kao stvarni vođa nove hunte, i generalpotpukovnik F. Gizikis, kao predsednik republike). Novi vojni režim nije izdržao snažne unutrašnje i spoljne pritiske i raspao se. Krajem juna 1974, sa povratkom K. Karamanlisa iz inostranstva, u Grčkoj je uspostavljena građanska civilokratija, ali u ustavnom obliku parlamentarne republike sa jakom egzekutivom (premijerom) i predsednikom republike sa ograničenim ovlašćenjima.

Konstataciju da je u razvijenim građanskim državama civilokratija gotovo potpuno istisnula militokratiju valja izreći uz rezerve. One se odnose na stvarni uticaj vojnih činilaca, tzv. vojnoindustrijskog kompleksa i, u manjoj meri, vojnih struktura iza fasade civilokratskih režima u takvim zemljama kao što su SAD i Izrael, u elementima dualizma u Portugalu i u manjoj meri u Španiji, te na mogućnosti novih zaokreta u pravcu militokratije u slučaju zaoštavanja društvenih kriza. Potonje naročito važi za ekonomski i društveno slabije razvijene građanske zemlje.

Civilokratija drukčijeg, socijalističkog tipa, najrašireniji je sistem u grupi od *šesnaest socijalističkih zemalja*, naročito u evropskim socijalističkim zemljama. U toj podgrupi od osam istočnoevropskih i jedne evroazijske države (SSSR), jeste odnedavno značajni izuzetak: militokratija u drugoj po veličini evropskoj socijalističkoj državi, NR Poljskoj. Sasvim je verovatno da će taj izuzetak duže potrajati, pa makar i iza paravana ustavne civilokratije. Istorijski presedan tog tipa zbio se u istoriji poljske Republike između dva svetska rata. Sistem autoritarne militokratije pod vodstvom maršala J. Pilsudskog i njegovih sledbenika u toj je državi trajao od 1926. do 1939. godine i oboren je tek spoljnom vojnom intervencijom.

U NR Poljskoj je 13. decembra 1981. zvanično uvedeno »vojno stanje«, a vrhovnu je vlast preuzeo neustavni organ nazvan »Vojni komitet nacionalnog spasa«. U toku naredne godine (do 1. 1. 1983) zvanično su se, u doba izrazite vojne vladavine u Poljskoj, preplitali elementi dualističkog i, čak, civilokratskog sistema.

Ovo posljednje je bilo, između ostalog, (ali veoma značajno) potrebno kako bi se smanjila nelagodnost i strah civilnih političkih rukovodstava u drugim državama Varšavskog pakta od sličnih zaokreta u njihovim zemljama. Unutar Poljske je privid civilokratije korišten za potrebe legitimisanja grube političke intervencije vojske, te za smanjenje unutrašnjeg otpora novom režimu.

Vojni prevrat 13. decembra izveden je navodno sa zvaničnim odobrenjem najviše civilne državne vlasti — Državnog saveta, a na osnovu člana 33. poljskog ustava. Taj član predviđa mogućnost uvođenja »vojnog stanja« u slučaju ugroženosti države. Nakon prevrata nisu ukinuti ili raspušteni ustav, parlament, državni savet, vlada, sudovi, partije (a među njima i dotad vladajuća Poljska ujedinjena radnička partija — PURP). Sve su te druge ustanove, kojima je do tada ostvarivana civilokratija, »zamrznute« ili faktički (a bez zakonske podloge) podređene vojnim vlastima. Odluke vojnih vlasti (zasnovane na vanrednim ovlašćenjima vonjog stanja) naknadno su, otprilike nakon dva meseca, legalizovane odlukama Sejma (parlamenta) i plenuma Centralnog komiteta PURP-a.

Na taj je način stvaran privid civilokratije. Elementi dualističkog sistema bili su sadržani u gomilanju civilnih — izvršnih, političkih — partijskih i vojnih funkcija u ličnosti generala V. Jaruzelskog u toku godine koja je prethodila vojnom udaru. Nakon masovnih štrajkova radnika u leto 1980, »Građanskog sporazuma« između vlade i sindikalnog pokreta *Solidarnost*, te uklanjanja sa vlasti partijskog vođe E. Gjereka, ministar

odbrane Jaruzelski nesumnjivo je postao najuticajnije ličnosti u partijskom rukovodstvu. Javnost je te promene prihvatila bez otpora ili čak sa odobravanjem.

U februaru 1981. Jaruzelski je postao predsednikom vlade, a zadržao je i svoj resor. U vladu je uveo još nekolicinu generala. Sa posebnim ovlašćenjima Sejma, vojni je vrh u aprilu 1981. preuzeo potpunu kontrolu nad civilnom službom državne bezbednosti, policijskim aparatom i nad vojvodama (guvernerima pokrajina). Faktički, već je tada bio pređen Rubikon i najgrublje narušena nepisana pravila civilokratije sovjetskog tipa. U toku leta vojne su vlasti organizovale takozvane »terenske operativne grupe« vojnika (oficira) koje bi, navodno, trebale pomagati lokalnim vlastima u prebrodavanju privredne i političke krize. Faktički, te su grupe preuzele kontrolu nad lokalnom upravom i u suradnji sa službom državne bezbednosti pripremile deo mera sprovedenih za vreme i odmah nakon vojnog udara (sastavile su spiskove ljudi za hapšenje, pripremile obustavljanje javnog saobraćaja itd).

U julu, za vreme IX vanrednog kongresa PURP-a, general Jaruzelski ponovno je izabran u Politbiro, i to sa većim brojem glasova od prvog sekretara S. Kanije (bivšeg civilnog bezbednostnika).

Kanija je 18. oktobra dobrovoljno ustupio svoje mesto Jaruzelskom. U tom je trenutku Jaruzelski legalno zauzeo sve najviše civilne položaje, sem šefa države. S obzirom da sâm fizički nije mogao sve to svladati (i pored svoje velike marljivosti) faktičko je vršenje brojnih civilnih funkcija poverio svojim podređenim generalima (recimo, funkciju vode partijskog aparata generalpotpukovniku F. Sivickom, kandidatu za člana Politbira).

Međutim, ni to nije bilo dovoljno da bi bili zaustavljeni raspadanje i demoralizacija režima i vladajuće partije. Prema internim ispitivanjima javnog mnjenja, ugled partije pao je na otprilike 12% u poređenju sa ugledom katoličke crkve i *Solidarnosti* od otprilike 90 i 80 odsto te sa ugledom vojske od 70 odsto. Na slobodnim izborima, koje je tražila *Solidarnost*, PURP bi, prema tadašnjim procenama, jedva prikupila 5-10% glasova i sigurno bi izgubila vlast. Nesposobno da se saglasi o najkrupnijim pitanjima i da povede zemlju iz duboke privredne, političke i moralne krize, civilno je rukovodstvo PURP-a sve više ustupalo uzde vlasti vojnom vrhu. Vojska je pozajmljivala partiji (PURP) svoj ugled i tako spasavala režim, dok je partija prepuštala vlast vojsci.

Pored unutrašnjih razloga, civilno je rukovodstvo u tom postupnom, na »rate«, uvođenju militokratije videlo način kako bi bila sprečena, inače skoro neizbežna, strana vojna intervencija i tako zaštićena barem nacionalna autonomija Poljske unutar istočnog bloka.

U novembru je general Jaruzelski zatražio od Sejma posebna ovlašćenja i nije ih dobio. U stvari, vojni je udar tada već bio pripremljen, a plakati sa proglasom o uvođenju vojnog stanja odštampani još u oktobru, navodno u SSSR-u. Taj dramatični korak, prvi u tom obliku u istoriji socijalističkih država, učinjen je u noći između 12. i 13. decembra

1981. godine. Udar je izveden tako da se masovnom (i sa vojnog stanovišta potpuno nepotrebnom) upotrebom teške vojne tehnike, sirene, oglasavajućim pokretima gradskim ulicama velikih vojnih jedinica itd. (koji su prilično ličili na okupaciju u drugom svetskom ratu) dobro preplaši civilno stanovništvo i stvori privid opasnosti državnog udara koji je navodno pripremala nenaoružana *Solidarnost*. Na taj se način želelo posredno legitimisati uvođenje militokracije. Jedna od značajnih posebnosti vojnog udara bila je u tome da je on bio uperen protiv legalnog sindikalnog pokreta. Sa tehničkog i organizacijskog stanovišta taj je udar bio uzoran.

Nakon udara državom je upravljala vojna hunta od 21 člana: petnaest generala, jednog admirala, tri pukovnika i dva potpukovnika. Ti su oficiri zauzimali ključne položaje u vojsci (načelnik generalštaba, komandant mornarice, komandanti najznačajnijih vojnih oblasti itd.), a po strukama većinu su činili vojnopolitički radnici (prema tome tesno povezani sa PURP-om) i vojni obavestajci. Iz propagandnih razloga u huntu (»Vronu«) je uveden i prvi poljski kozmonaut, potpukovnik M. Hermaševski.

Pored hunte delovao je uži krug visokih civilnih savetnika, od kojih su najviše zvanične položaje imali potpredsednik vlade (i bivši direktor uticajnog časopisa »Politika«) M. Rakovski i član Politbiroa T. Barčikovski. Obojica su u partiji pripadali grupi reformatora.

Sav partijski i državni aparat postao je podređeni i pomoćni izvršni instrumentarij vojnog rukovodstva u prestonici, a u pokrajinama i na lokalnoj razini bio je podređen vojnim komandantima i posebnim vojnim komesarima. U vojvodstvima (pokrajinama) stvoreni su »saveti za odbranu zemlje« kao savetodavni organi vojnih komandanata. U najznačajnijim privrednim preduzećima uvedena je vojna uprava, pred ulazima su raspoređeni tenkovi i karaule. Sprovedena je potpuna militarizacija radija i televizije, duže vreme bio je ukinut međugradski saobraćaj, strogo ograničen međunarodni saobraćaj, iskopčani telefoni (sem državnih), uvedena cenzura unutrašnje pošte, u posebne logore strpano je najmanje pet hiljada aktivista *Solidarnosti*, a više stotina u prazne zatvore. Vojni režim je sproveo i delimičnu čistku među korumpiranim pripadnicima bivšeg civilnog režima, ali je ona bila znatno blaža nego prethodna. Prema zvaničnim podacima, pred sudove je izvedeno oko 350 bivših državnih i partijskih funkcionera. Zbog zloupotreba, teških grešaka i kriminala smenjeno je oko 900 uglednih rukovodilaca, od toga 14 vojvoda, 34 gradonačelnika i 433 opštinska načelnika. Time se pokušao stvoriti utisak o jednakoj pravедnosti (u nekom smislu »natklasnosti«) vojnih vlasti i o njihovoj nepovezanosti sa skrahiranim režimom PURP-a.

Nakon godinu dana, zbog unutrašnjeg i spoljnog pritiska, vojno je stanje od 1. januara 1983. *uslovno* ukinuto. Međutim, hunta nije raspuštena, a iza delimično prefarbane fasade civilnih političkih ustanova zadržano je, u biti, isto stanje, uz manje upadljivu vladavinu vojničke čizme.

U nekim zemljama, u kojima je pobeda socijalističke revolucije izvojevana nakon oružane borbe vlastitim snagama, današnji su se oblici

civilokratije razvili iz dualističkih sistema. U njima su zadržani i ustavima legitimisani oblici državne organizacije u kojima je vrh civilnog državnog aparata spojen sa vrhom oružanih snaga u osobi šefa države (i istovremeno komandanta oružanih snaga).

Dualistički je sistem kod nas prevladavao za vreme NOB-a. Njegova je podloga bila u veoma tesnoj isprepletenosti Komunističke partije, partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Na više razina političko se rukovodstvo stapalo sa vojnim. Spoljni izraz dualizma bile su partizanske uniforme partijskih i drugih civilnih radnika. Kasnije je, sa podelom rada unutar vodeće političke snage KPJ—SKJ i profesionalizacijom kako u političkoj tako i (još više) u vojnoj sferi taj dualistički sistem sve više ustupao mesto civilokratiji, koja je bila slična po tipu drugim istočnoevropskim socijalističkim državama. U ličnosti J. Broza Tita, istovremeno maršala, predsednika republike, predsednika SKJ i vrhovnog komandanta oružanih snaga, kod nas su se, međutim, ne samo formalno, nego i suštastveno zadržavali elementi dualističkog sistema.

Posebna vrsta kondominijalnog sistema postojala je u NR Poljskoj između 1949. i 1956. godine. Tada se na samim vrhovima poljske civilne političke i vojne piramide održavalo faktičko razdvajanje i nijedna piramida nije bila podređena drugoj. Na vrhu vojne piramide nalazio se sovjetski maršal poljskog porekla, K. Rokosovski, i stotinjak visokih sovjetskih oficira. Njih je J. Staljin, »na molbu poljskog vođstva«, pozajmio NR Poljskoj. K. Rosovskom je dano poljsko građanstvo, čin poljskog maršala, položaj ministra odbrane i člana politburoa vladajuće partije itd. U stvari, poljska je vojska na taj način bila izuzeta iz kontrole poljskog civilnog političkog rukovodstva i stavljena pod direktnu kontrolu sovjetskog civilnog političkog rukovodstva. Pored drugih mehanizama, J. Staljin je koristio i taj presađeni vojni vrh sovjetskih oficira u poljskim uniformama za kontrolu nad poljskim civilnim političkim vrhom (čime je već tada postavio naglavačke uhodani odnos između partije i vojske u sistemu sovjetske civilokratije). Taj je sistem srušen u oktobru 1956. pod pritiskom burnog nezadovoljstva poljskih radnika i drugih klasa i slojeva.

Elementi takvog zavisnog kondominija postoje i danas u nekoliko socijalističkih zemalja, naročito u onima gde su raspoređene strane vojne jedinice, ali su ti mehanizmi prikriveni. Kako bi se sprečilo ili umanjilo nezadovoljstvo javnosti, ti se mehanizmi oslanjaju na etnički domaće generale i visoke oficire, koji su duže vremena boravili, školovani, imaju rođacke veze (oženjeni) itd, sa dominantnom državom. Ti su mehanizmi najizrazitije razvijeni u NR Mongoliji i DR Laosu.

U azijskim socijalističkim državama — NR Kina, SR Vijetnam, NDR Koreja, DR Kampučija (Pol Potov režim), i NR Kampučija (Hamrinov režim) — i u zasad jedinoj latinoameričkoj socijalističkoj državi, iza fasada civilokratskih režima skoro svuda nalazimo jake elemente dualizma a povremeno i militokratije.

Sada je tipu dualističke organizacije veoma bliska Republika Kuba, gdje je spajanje dveju piramida vlasti ojačano i najbližim srodničkim vezama između predsednika državnog saveta i vrhovnog komandanta, F. Kastro, i njegovor brata, R. Kastro, na položajima ministra revolucio-

narnih oružanih snaga, prvog potpredsednika i člana Poalitbira mini-starskog saveta, drugog sekretara KP Kube itd.

U najbrojnijoj socijalističkoj državi — u NR Kini, civilni politički (partijski) aparat i vojna organizacija (sastavljena iz operativne armije i nekoliko teritorijalno-milicijski organizacija) bili su spajani na samom vrhu u osobi predsednika Vojne komisije CK KP Kine. Funkcionalno je taj položaj odgovarao vrhovnom komandantu oružanih snaga. Predsednik KP Kine Mao Dzedon zauzimao je i taj položaj, dok su se kasnije najviša vojna i (faktički) civilna politička vlast spojile u ličnosti Deng Hsiao-pinga. Pored toga, do proleća 1983, na položaju titularnog šefa države (predsednika stalnog odbora konsultativne skupštine) nalazio se Dengov politički saveznik i najugledniji živi kineski maršal Je Džajin.

Za vreme »kulturne revolucije« politički sistem NR Kine dobio je niz obeležja militokratskog sistema, mada je na razini najvišeg državnog vođstva zadržan privid i neke osobine dualističkog sistema. Militokratske osobine ispoljile su se u posebnom položaju ministra odbrane Lin Biojao, koji je na IX kongresu u aprilu 1969. izabran za potpredsednika KP Kine i čak zvanično određen kao politički naslednik Mao-Dzedona. Od 25 članova i kandidata za članove Politbira CK KPK, 13 (ili 52%) bilo je iz redova profesionalnih vojnika (maršala i generala). U poređenju sa sastavom Politbira izabranim 1956. godine, učešće vojnika poraslo je približno dva puta (s 6 odnosno 26,6%). U centralnom komitetu broj vojnika porastao je na 77 od 170 (ili 43,3%) među punopravnim članovima i na 55 od 109 (ili 45,87%) među kandidatima. Među novim ministrima, vojnika je bilo 20 od 25 (ili 80%).

Militokratija je još jače bila izražena na razini provincija i većih gradova gdje su vojni komandanti u brojnim slučajevima preuzeli i funkcije civilnih državnih i partijskih rukovodilaca. Među prvim i drugim sekretarima provincijskih partijskih komiteta (kineske provincije premašuju po razmerama brojne srednje države) vojnika je bilo 26 od 36 (72,22%), među sekretarima i zamenicima sekretara novih provincijskih partijskih komiteta 50 od 96 (52,07%), među predstavnicima revolucionarnih komiteta provincija 20 od 29 (69%) itd.

Nakon neuspelog vojnog udara, bekstva (avionom u pravcu SSSR-a) i smrti (u nerazjašnjenj avionskoj nesreći nad NR Mongolijom) maršala Lin Bijaoa, počela se smanjivati izrazita prevaga vojnika u partijskom i državnim vrhovima. Taj je proces ubrzan nakon smrti Mao Dzedona i uklanjanja »bande četvorice« (koja je optužena za pripremanje državnog udara). U stvari, ta je grupa visokih civilnih partijsko-državnih rukovodilaca, sa Maovom udovicom na čelu, uklonjena internim udarcem, uz saradnju visokih vojnih komandanata u Pekingu i Šangaju. Danas je vidljiva politička uloga kineske vojske svedena na »normalno« stanje od pre 1965. godine, ali je ta »normala« najmanje tri puta viša od one u SSSR-u.

Kao što se vidi iz ovog pregleda, civilokratija je preovlađujući oblik u grupi socijalističkih država, ali u manjoj meri i uz veća odstupanja nego u grupi razvijenih građanskih država.

U zemljama u razvoju postoji svega dvadesetak država sa relativno stabilnim civilokratskim sistemima: u Latinskoj Americi — Meksiko, Kostarika, Kolumbija, niz karipskih država, Gvajana; u Africi — Tunis, Senegal, Obala Slonovače, Gvineja, Kamerun, Tanzanija, Zambija, Kenija, Malavi; u Aziji — Indija, Šri Lanka, Malezija, Singapur, a uz rezerve i Filipini. U grupu civilokratskih država ušao je i zanimljiv sistem savremene teokratije u Iranu.

Zatim sledi velika grupa zemalja u kojima se vojni režimi smenjuju sa periodima civilokratije i obrnuto (Argentina, Brazil, Peru, Bolivija, Čile, Nigerija, Sijera Leone, Čad, Centralnoafrička Republika, Uganda, Pakistan, Bangladeš, Južna Koreja itd.).

U posebnu grupu mogli bismo izdvojiti dualističke sisteme i to u dva oblika: tradicionalni (tradicionalistički i savremeni. Tradicionalne (tradicionalističke) sisteme imaju postojeće monarhije i teokratije: Maroko, Saudijska Arabija, Jordan, Oman, Kuvajt, Ujedinjeni arapski emirati, Nepal, Butan, Maldivi, Lesoto, Ngvane i dr. Naizgled dualističke sisteme imala su i tri carstva koja su propala u sedmoj deceniji ovog stoljeća: Iran, Etiopija i Centralnoafričko carstvo. U sva tri slučaja tradicionalni su oblici monarhija prikrivali militokratiju koju su uveli očevi poslednjih morarha: Reze Pahlavija (general Reza Kan) i Hailea Selasija (ras Menelik), odnosno sam monarh (raniji general Bokasa). Ruho za te tradicionalističke monarhije pozajmili su iz vlastite istorije (Etiopija, Iran), odnosno iz evropske istorije (Bokasa je izričito kopirao Napoleona Bonapartu i njegov dvor).

Neki savremeni dualistički sistemi u zemljama u razvoju nastali su u narodnooslobodilačkim i revolucionarnim ratovima, a kasnije su oscilirali između jačih militokratskih (Alžir), odnosno civilnokratskih težnji (Angola, Mozambik, Gvineja Bisao, Nikaragva, NDR Jemen).

Drugi dualistički sistemi postupno su se razvili iz vojnih režima. Njihovi vođe, nekadašnji izvođači vojnih udara te politički naslednici tih izvođača iz redova oružanih snaga, nastojali su ili sprovesti mirnu evoluciju ka civilokratskim sistemima (i na taj način dobiti širu društvenu podršku) ili su pak iz unutrašnjih ili spoljnih razloga želeli prikriti, zabašuriti grubu vojnu diktaturu. Da bi to izveli, vojni režimi proglašavaju veoma oprezno sročene ustave, sprovode izbore i obezbeđuju mesto izabranog šefa države za vrh vojne organizacije. O dualističkim sistemima mogli bismo govoriti u Brazilu (nakon izbora 1982) i Egiptu.

U većoj grupi zemalja, bez obzira na postojanje ustanog dualističkog ruha (sa ili bez izbora i parlamenata), valja govoriti o neprikrivenim ili jedva prikrivenim oblicima militokratije. To su: Čile, Argentina, Gvatemala, Honduras, Paragvaj, Gornja Volta, Togo, Benin, Kongo Brazavil, Zaire, Burundi, Ruanda, Sudan, Somalija, Libija, Sirija, Turska, Irak, Indonezija, Tajland, Južna Koreja, Tajvan i dr.

Kao primer, u velikoj meri autohtonog i originalnog sistema militokratije, navešću Indoneziju, po stanovništvu petu najveću savremenu državu.

Oružane snage Indonezije (ABRI) uključuju kako operativnu vojsku tako i policiju, što proizlazi iz nasleđa u periodu borbe za nacionalno os-

lobodenje (»revolucije«). Iz tog razdoblja (1945—1949) proističe i delimično dualistički, delimično kondominijalni sistem odnosa između civilnog rukovodstva i vrhova oružanih snaga, uz srednji stupanj politizovanosti oružanih snaga. Do 1965, odnosno do neuspelog levičarskog (sa vezama sa Komunističkom partijom Indonezije) vojnog udara, položaj oružanih snaga u političkom sistemu ličio je na položaj posebne, naoružane političke sile (kvazipartije) nacionalističko-sitnograđanskog kova. U to se vreme i zvanično govorilo o »dualnoj (tj. vojnoj i političkoj) funkciji« ABRI-a, te o njihovom položaju kao jednom od četiri stuba države. Vrhovnu vlast imao je ipak civilni političar, predsednik Sukarno, po položaju vrhovni komandant oružanih snaga. Nakon neuspelog udara, krvavog obračuna sa KP Indonezije (pobijeno je oko pola miliona članova partije i simpatizera, sa ukupnim rukovodstvom, oko pola miliona zatvoreno i prognano u logore i na udaljena ostrva), te postupnog uklanjanja sa vlasti predsednika Sukarna (koji je svoj položaj gradio na balansiraju između političkih sila, između ostalog, vojske i KP Indonezije) vlast je direktno preuzela vojska. Generalpotpukovnik Suharto izabran je u martu 1967. za vršioca dužnosti predsednika republike, a za godinu dana i za predsednika sa petogodišnjim mandatom. Otada je Suharto ponovno biran za taj položaj 1973, 1978. i 1983. godine. Za potpredsednika su 1973. i 1978. birani (faktički imenovani) poznati civili (bivši sultan i bivši ministar inostranih poslova), dok je 1983. biranjem penzionisanog generala ukinuto i to simboličko učešće civila u vrhu režima.

Predsednik republike, general Suharto, ujedinjuje u svojoj ličnosti faktičkog vođu oružanih snaga, šefa države i vođu vlade. Predsednik imenuje (formalno na predloge regionalnih predstavnika i korporativnih udruženja) znatan deo članova Narodnog predstavničkog saveta (parlamenta), guvernere pokrajine itd. Po ustavu, predsednik je jednak parlamentu, ne može ga raspustiti, ali ni parlament ne može smeniti predsednika. Faktički je, pak, odnos drukčiji.

Predsednika bira Narodna predstavnička skupština u kojoj je parlament proširen imenovanim predstavnicima provincija i izabranim (ili imenovanim) predstavnicima korporativnih tela. Jedno od tih tela je i ABRI. Delegate (»zadužbenike«) oružanih snaga predsednik imenuje (određuje) u širu skupštinu, parlament, vladu, sudstvo, u uprave i na direktorske položaje u svim najvećim državnim i poludržavnim preduzećima (između ostalog i u najznačajniju državnu naftnu korporaciju Petraminu) itd. Visoki oficiri, većinom generali, čine većinu članova vlade i zauzimaju većinu državnih položaja u rangu ministra i viceministra, čine otprilike trećinu članova tzv. predstavničkih tela (uključno sa parlamentom), vode veliki broj državnih (civilnih), državnih vojnih i svojih privatnih preduzeća. Potonja kategorija uživa subvencije, protekciju i druge oblike pomoći države i državnog budžeta.

Oružane snage organizovale su i svoj politički pokret *Golongan Karja* (skraćeno Golkar). Neke su predašnje političke partije zabranjene, skoro svima ostalima ograničen je pristup seoskim područjima, svima je administrativno i na druge načine veoma otežano delovanje. Koristeći svoju kontrolu državnog aparata, svih postavljenja i velikog dela nacionalnog

dohotka, vojno je rukovodstvo privuklo u Golkar najveći deo činovništva. Na opštim izborima za *deo* mesta u parlamentu. Golkar, uz upotrebu svih mogućih oblika pritiska i zastrašivanja birača, skuplja između 62% i 71% glasova (prema zvaničnim i često osporavanim podacima). Zajedno sa imenovanim članovima, to Golkaru obezbeđuje apsolutno većinu u parlamentu (preostala mesta pripadaju uglavnom verskim, muslimanskim partijama i grupama).

Političkom delatnošću oružanih snaga rukovode lično ministar odbrane (po funkciji i vrhovni komandant ABRI-a), te njegov zamenik na obe funkcije (šef policije). Obojica vojnih komandanata vode Centralni savet za društvenopolitičke poslove oružanih snaga (Vankarpus). Slični saveti postoje i na razini provincija i regija. U njima rade oficiri, posebno zaduženi za tu vrstu delatnosti. Pored toga, unutar oružanih snaga postoji centralna uprava (Babinkar) za uskladjivanje i rukovođenje oficirima koji su privremeno ili stalno upućeni u građanstvo kao delegati oružanih snaga (Pakokari). Sistem je postavljen tako da svi oficiri u srednjim, višim i generalskim rangovima provode na civilnim dužnostima oko trećinu svog ukupnog staža. Imenovanja na posebno probitačne položaje u građanstvu vojni vrh upotrebljava kao najbolje nagrade posebno usrdnim i odanim oficirima. Iz toga je nastao sistem kolektivnog obogaćivanja profesionalnih vojnika. Na taj organizovan način vojska rukovodi svim značajnim područjima društvenopolitičkog života i u velikoj meri kontroliše preostali deo društva.

I najzad, čisti oblici militokratije — vladavine bez izbora, ustava, predstavničkih organa itd. — postoje u relativno malom broju država u razvoju, jer se većina vojnih režima nastoji na neki način legitimisati. Međutim, ima i takvih, kao što su Surinam, Gana, Liberija i nekoliko drugih državnica.

Kao što vidimo, koliko-toliko stabilni civilokratski sistemi jesu u manjini među zemljama u razvoju. S obzirom da je reč o najbrojnijoj grupi od 120—130 zemalja, sledi da je civilokratija manjinski sistem u svetskoj zajednici, ako kao jedinicu računanja upotrebimo politički suverene države.

Brojčane razmere među četiri tipa političkovojnih sistema nisu bile još u nećavnoj prošlosti jednake sadašnjim. U doba klasičnog kolonijalizma najvećim su delom sveta upravljale zapadnoevropske i severnoameričke civilokratije sa jakim elementima dualizma (naročito u samim kolonijama). Relativni udeo civilokratija bio je najviši oko 1961. godine kada je političku nezavisnost dobila veća grupa bivših kolonija. Prenos vlasti bio je, naime, gotovo svuda obavljen na civilokratske sisteme. Nakon vojnog udara u Togu 1963, u najbrojnijoj grupi od pedesetak afričkih zemalja došlo je do proširenja vojnih režima na račun civilokratskih. To je promenilo razmere i na svetskoj razini. Te razmere ni danas, nakon više talasa političke nestabilnosti, naročito u Africi, Aziji i Latinskoj Americi, nisu stabilizovane. Svake godine na tim kontinentima dolazi do »prelazaka« zemalja iz jedne kategorije u drugu.

Međutim, slika bi se delimično promenila ako bi za merilo uzeli stanovništvo. Najbrojnija država (NR Kina) sada ima sistem između dualis-

tičkog i civilokratskog, tri najveće države iza nje imaju izrazito civilokratske sisteme (Indija, SSSR i SAD) itd. Brojčano najviše vojnih režima danas postoji u malim zemljama u razvoju i u nekim srednjim i većim zemljama (Indonezija, Pakistan, Bangladeš, Brazil, Argentina, Zaire, Burma itd.).

Potpuno bi drukčija slika bila ako bi sisteme civilokratija i militokratije upoređivali s obzirom na privredu i vojnu moć država, odnoscno s obzirom na teritoriju. U civilokratskim državama nalazi se najmanje tri četvrtine industrijskih i tehnoloških kapaciteta savremenog sveta, a među pet nuklearnih sila nema nijedne izrazito militokratske države itd.

F. Engels je nekada smatrao da se porastom stajaće vojske povećava i opasnost vojnog udara (i zavođenja militokratije). Sadašnje je stanje gotovo obrnuto. Među armijama koje su zavele vojne režime najviše je malih i u međunarodnim razmerima skoro beznačajnih armija na niskoj tehničkoj razini (bez ili gotovo bez vazduhoplovstva, mornarice, oklopnih jedinica itd.). Već je bilo primera da su vojne udare uspešno izvele grupe od tridesetak vojnika — pešadijaca, pa uz to i pijanih! Sa druge strane, vojnih udara nije bilo u državama sa najvećim (iznad milion vojnika) i najjačim vojskama (SSSR, NR Kina, SAD, SR Vijetnam, Indija i dr.). Među savremenim militokratskim državama najveće stajaće armije imaju Turska i Republika (Južna) Koreja (između pola miliona i milion vojnika).

Literatura:

1. Najdan Pašić, *Uporedni politički sistemi*, Beograd 1981.
2. Ejub Kučuk, *Militarizam*, Beograd 1977.
3. Dušan Bilandžić (ur), *Fašizam i neofašizam*, Zagreb 1976.
4. Anton Bebler, *Vojaška vladavina v Afriki*, Ljubljana 1975.
5. Georgi Mirski, *Tretij mir/Obščestvo, vlast, armija*, Moskva 1976.
6. Jerzy Wiatr, *Socjologia wojska*, Warszawa 1962.
7. Morris Janowitz, *The Professional Soldier*, New York 1960.
8. Samuel Huntington, *The Soldier and the State*, Cambridge, Mass. 1957.
9. Samuel Finer, *The Man on Horseback*, London 1962.
10. Catherine Kelleher (ur), *Political-Military Systems*, Beverly Hills 1974.
11. Eric Nordlinger, *Soldiers in Politics*, Eglewood Cliffs 1977.
12. Edward Feit, *The Armed Bureaucrats*, Boston 1973.
13. Raoul Girardet (ur), *La Crise Militaire Francaise 1945-1962*, Paris 1964.

Anton Bebler

CONTEMPORARY POLITICAL-MILITARY SYSTEMS

Summary

The political-military systems in contemporary sovereign states are considered. They can be regarded from two fundamental aspects: a) the role of military factors in political systems; and b) from the point of view of political processes occurring in the military sphere, particularly in military organisation. The author is primarily concerned with the first aspect. In regard to the influence and power of civil-political, or military-political, structures in a political system, contemporary systems can be divided into two types: the *civilocratic* and the *militocratic* types. The gamut between those two »ideal« types accommodates all contemporary political-military systems, among which the author distinguishes the *dualistic* and the *condominal*. All four schematic types of political-military systems can be appropriate (or inappropriate) to the prevailing social conditions and each of them can be quite legitimate. A series of processes taking place in the contemporary political community hamper the separation of the civil-political and the military sphere, the most prominent among them being »bureaucratisation« and »militarisation«. The latter has also been the mainspring of militarism and the military-industrial complex. Lastly, the author makes a survey of types of political-military system according to groups of countries. Civilocratic systems are characteristic for developed bourgeois societies, with certain specific differences. Civilocratic systems of a special type exist also in socialist countries (with the exception of Poland, which is analyzed under a separate heading). Virtually all types of political-military systems occur among the developing countries: from civilocratic (in fewer cases) to dualistic and militocratic (with special reference to Indonesian militocracy). A specific feature of that group of countries is a constant state of transition of their systems from one category to another.